

Центр, 1999. – 304 с.

4. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр ; [Пер. с фр. Е. Самарская]. – М. : Культурная революция; Республика, 2006. – 269 с.

5. Гидденс Э. Трансформация интимности / Э. Гидденс. – СПб. : Питер, 2004. – 208 с.

6. Trask B. Globalization and Families / B. Trask. – L. : Dordrecht Heidelberg, 2010. – 220 p.

References

1. Segrin C. Family communication / C. Segrin, J. Flora. – New York : Taylor, 2011. – 492 p.

2. Gromov I. Zapadnaya sotsiologiya / I. Gromov, A. Matskevich, V. Semenov. – SPb : Izd-vo "Ol'ga", 1997. – 372 s.

3. Goch V. Teoriya prichinnosti / V. Goch, S. Belov. – K. : Nika – Tsent, 1999. – 304 s.

4. Bodriyyar Z. H. Obshchestvo potrebleniya. Yego mify i struktury / Z. H. Bodriyyar ; [Per. s fr. Ye. Samarskaya]. – M. : Kul'turnaya revolyutsiya; Respublika, 2006. – 269 s.

5. Giddens E. Transformatsiya intimnosti / E. Giddens. – SPb. : Peter, 2004. – 208 s.

6. Trask B. Globalization and Families / B. Trask. – L. : Dordrecht Heidelberg, 2010. – 220 p.

Дорожко І. І., кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), psychotherapy16@gmail.com

Філософський дискурс просторових структур родинного виховання

Розкриваються актуальні питання, що постають у площині родинного виховання. Розглянуто такі поняття, як "соціальний простір", "теорія причинності", "глобалізація", "сім'я". Розвиток світу та людини відбувається саме через особистість. Трансформація родинних відносин свідчить про руйнацію інших соціальних інститутів. Зміни, що впливають на сім'ю, родинне виховання, мають революційний характер. Сучасний світ у фантастичній реальності споживання та достатку. Ця реальність передбачає подальше збільшення та накопичення послуг, матеріальних благ, ресурсів. Фантастична реальність є механізмом глибокої мутації у екології людства. Особистість у суспільстві достатку оточена не іншими людьми, а об'єктами споживання. Ж. Бодрийяр висловлює думку про те, що повсякденне спілкування ігнорує іншу особистість. Повсякденне спілкування особистості не передбачає спілкування з собою подібними, воно акумулюється навколо досягнення благ. Сімейна політика та родинне виховання мають тенденції змінюватись залежно від контексту і часу, просторових характеристик. Безперечно події, які відбуваються у сучасному світі деформують більшість спроб щодо універсальних узагальнень проблематики родинного виховання.

Ключові слова: глобалізація, особистість, сім'я, соціальний простір, теорія причинності.

Дорожко І. І., кандидат психологических наук, доцент, заведующая кафедрой психологии, Харьковский национальный педагогический университет им. Г. С. Сковороды (Украина, Харьков), psychotherapy16@gmail.com

Філософський дискурс просторових структур родинного виховання

Раскрываются актуальные вопросы, возникающие в плоскости семейного воспитания. Рассматриваются такие понятия, как "социальное пространство", "теория причинности", "глобализация", "семья". Развитие мира и человека происходит именно через личность. Трансформация семейных отношений свидетельствует о разрушении других социальных институтов. Изменения, влияющие на семью, семейное воспитание, имеют революционный характер. Современный мир в фантастической реальности потребления и достатка. Эта реальность предполагает дальнейшее увеличение и накопление услуг, материальных благ, ресурсов. Фантастическая реальность является механизмом глубокой мутации в экологии человечества. Личность в обществе изобилия окружена не другими людьми, а объектами потребления. Ж. Бодрийяр высказывает мнение о том, что повседневное общение игнорирует другую личность. Повседневное общение личности не предполагает общение с себе подобными, оно аккумулируется вокруг достижения благ. Семейная политика и семейное воспитание имеют тенденции изменяться в зависимости от контекста и времени, пространственных характеристик. Бесспорно события, которые происходят в современном мире, деформируют большинство попыток относительно обобщений проблем семейного воспитания.

Ключевые слова: глобализация, личность, семья, социальное пространство, теория причинности.

* * *

УДК 392.3

Смельяненко Є. О.,
кандидат філософських наук, докторант,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Запоріжжя), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Витоки та підґрунтя феноменів маргінального

Досліджуючи маргінальність так чи інакше доводиться звертатись до питання її онтологічних підґрунть. Вони є визначальним фактором щодо формування феноменологічних форм, які ми бачимо як прояви маргінальності в соціокультурній практиці.

Застосовуючи метод феноменологічної редукції, здійснюється спроба виокремити витоки та підґрунтя маргінальності як феномену. В основі пошуків лежить уявлення про типізацію та стандартизацію як мисленеві операції, що дозволяють людині та суспільству осягнути незвичне і невідоме, і, відповідно, постають першим підґрунтям маргінальності. Типізація виділяє певні "місця", "поля" в соціальному просторі в межах яких все є звичним та зрозумілим, оскільки володіє переліком необхідних рис та характеристик. Ці риси і характеристики – габітус – постають критеріями можливості знаходження індивіда в межах певного соціокультурного простору, а їх відсутність, або наявність інших рис – критеріями для винесення індивіда на межу цього простору. З іншого боку маргінальність розглядається як категорія простору. Чужацтво – надмірна мобільність та активне переміщення людини, неможливість з певністю віднести її до певної країни, культури тощо – обумовлює існування цього індивіда поза або на межі соціокультурного середовища, і також є підґрунтям маргінальності. Ці підґрунтя є тісно взаємопов'язаними, проте чітко відокремленими один від одного при чому одне з них обов'язково поставатиме як первинне.

Ключові слова: маргінальність, соціальний статус, соціокультурний простір, типізація, габітус, чужацтво.

Досліджуючи маргінальність так чи інакше доводиться звертатись до питання її онтологічних підґрунть. Вони є визначальним фактором щодо формування феноменологічних форм та процесів, які ми бачимо як прояви маргінальності в соціокультурній практиці.

Питання походження маргінального та його феноменології на сьогодні привернуло увагу низки авторів. Загальні питання, що спрямовані на дослідження маргінальності як соціального явища, розкриті в роботах таких закордонних та вітчизняних авторів: Е. Нейман, Й. Халасінський, А. Керкхофф, Т. МакКормик, Р. Парк, Е. Стоунквіст, Т. Веблен, Т. Шибутані, У. Самнер, А. Фарж, Б. Манчіні, М. Голдберг, Р. Мертон, Є. Стариков, Є. Рашковський, Б. Шапталов, В. Муляр, А. Атоян, З. Голенкова, О. Ігітханян, В. Шапінський, І. Казарінова, М. Степико, Є. Головаха та інші. Проте вузьке питання феноменології та онтології маргінального привернуло увагу значно меншої кількості науковців. Так, цієї проблематики торкались Є. Балабанова, С. Баньковська, М. Бурлуцька, С. Гурін, А. Дьомін, А. Качкін, І. Попова, В. Казакова.

Даний аспект досліджень маргінальності є недостатньо розкритим і, відповідно, актуальним. Тож, метою даної статті постає осмислити та систематизувати можливі витоки та підґрунтя феноменів маргінального в соціальній практиці.

Першим відправним пунктом міркувань постає теза: *будь-яка діяльність людини підлягає стабілізації у формі звички, так званій "габітуалізації"*. Частіше за все остання сприяє зменшенню чисельності низки життєвих продуктів людини та позбавляє її від необхідності визначати кожен ситуацію заново. Цей психологічний підтекст формування усталених форм поведінки є очевидним. Автоматизація людської діяльності, насиченість її зразками, шаблонами та стереотипами звичних дій є психологічно комфортною для людини. *Адже, габітус – сукупність зовнішніх ознак, зовнішній вигляд.*

Інституціоналізація постає найбільш дієвим механізмом стабілізації людської діяльності. Ми можемо спостерігати її будь-де, де відбувається двобічна типізація звичних дій. Захист у вигляді когнітивної та нормативної інтерпретації вкрай необхідний сучасному інституціоналізованому світу: “треба так, або інакше” [4].

Таким чином, інститут постає механізмом соціального контролю, який забезпечує типізацію особистостей та стійкість владних відносин. Це створює запрограмований в інституціях спосіб життя, що обумовлює два типи реакції суспільства на *інішорідне*: або лікування “чужака”, або його виключення.

Тож, для розуміння маргіальності особливо важливим є те, що *типізація відноситься не тільки до дій, а й до діячів в межах структур*. Такі структури виходять з уявлень що тип дії та тип діяча мають відповідати один одному. На кшталт, героїчні вчинки вершать герої, а ниці вчинки це доля злодіїв. Невідповідність типу дії та типу діяча в межах таких стереотипів породжує феномен “білої ворони” в будь-якій спільноті.

Це є питання соціального статусу, його формування та порушення як підґрунтя маргіальності.

Тож, більшість статусів містить одну провідну рису, яка слугує для відокремлення тих, хто до цього статусу не відноситься [2]. Проте, феномен маргіальності визначається не тільки провідною рисою (віднесенням особистості до тієї або іншої соціальної групи), а й рядом допоміжних рис, що визначають статус особистості в межах групи. Індивід, який не володіє необхідними допоміжними рисами, втілюватиме феномен маргінала до тих пір, поки не відбудеться переосмислення ситуації, в результаті якого низка допоміжних рис, яка визначає статус, буде розширена або змінена. Так, наприклад, жінка, що служить в армії у вітчизняному суспільстві не матиме відповідного статусу військового на рівні з чоловіком, бо за допоміжними ознаками (стать, фізична сила) займає маргіальне положення в межах даної професійної групи [4].

Також, феномен маргіальності може описуватись невідповідністю самої групи її допоміжним характеристикам. Так, маргіальний статус “бідний вчений”, або “бідний викладач” в Україні. За наявності формально-кваліфікаційних ознак, як-то вища освіта, зайнятість у наукових установах або ВНЗ, динамічна наукова робота, публікації тощо, ця група втратила такі важливі допоміжні риси ідентифікації як престиж та рівень достатку. Так, дана соціальна група не втративши своїх основних рис, все ж стала маргіальною.

Феноменологія маргіальності ґрунтується в першу чергу на принциповій нетиповості та її неможливості. Нетиповість може постати і як зовнішня, видима, така що втілюється в певних матеріальних атрибутах, і як поведінкова, така, що в утілюється в способі життя, в світогляді. В обох випадках маргіальність полягає в принциповій невідповідності індивіда заданим соціальним стандартам. І при тому, що індивіди з нетиповою зовнішністю або поведінкою зовсім не обов’язково нестинуть явну загрозу для суспільства, останнє прагне відгородити себе від такого роду інакшості. В такому випадку формуються дві протилежні тенденції оцінки: не типовість або сприймається як “знедоленість”, або як “обраність”.

Феномен маргіальності як *нетиповості* на ранніх етапах своєї еволюції оживає у соціальному сприйнятті як образ “магічного” (як в позитивному, так і в негативному розрізі). Неспроможність до раціонального пояснення, змушує суспільство та окремих людей вдаватися до *метафізичних пояснень*. Видатні здібності або яскраві риси, чи навпаки різновиди вад як фізичного, так і психічного гатунку породжували феномени героїв і богатирів, чаклунів і відьом, пророків і провидців, та багатьох інших.

З розвитком людської цивілізації ці *метафізичні парадокси образів сприйняття* втілились у численних забобонах (наприклад, тримати руку на спині горбуна – до вдачі), традиціях (знахар в поколіннях) та віруваннях (наприклад, шамани або оракули), інших проявах суспільної свідомості.

У різні часи нетиповим особистостям приписували надзвичайні (і позитивні, і негативні здібності). Удачливий та заповзятий чоловік – богатир або герой (бо вдача має чарівні корені), надзвичайно вродлива дівчина – відьма або чаклунка (бо як інакше здобути таку вроду), мандрівник, бачив багато країн – пророк або філософ (бо звідкіля ж такі знання).

Такі образи є цілком традиційні та усталені, що, мабуть, можуть претендувати на статус *не просто феноменів, а історичних архетипів маргіального*.

Маркування за шкалою “типовий–нетиповий” відкидає особистості, що не пройшли “соціального тестування”, на периферію спільноти, *на межі*. Проте, перебування на межі може бути викликано дійсною відмінністю окремої людини від певного узагальненого типу в даній спільноті, або сформуватись біографічно, виходячи низки фактів, умов та обставин, які характеристику особистості не дають [4].

Якщо “захисна” реакція суспільства по відторгненню нетипового не відповідає дійсності і людина прагне бути повноцінним членом стабільної спільноти – це спричиняє негативність (деструктивність, регресивність) феномену маргіальності. Якщо ж така окремішність стосовно типового в суспільстві є аутентичною рисою такої особистості та виражає її потребу в інакшості – позитивність (конструктивність, прогресивність) є характеристикою маргіальності [4].

Іншими словами, якщо у людини є потреба вийти за межі певної соціальної спільноти, до іншого, це для неї буде ривок вперед, і, навпаки, якщо ж її прагнення бути в центрі стабільного середовища, серед усього типового і зрозумілого – це падіння вниз.

Якості, що служать критеріями для розділу на типове і нетипове можуть бути як виключно фізичного гатунку, так і духовного.

З розвитком суспільства можливість пояснити *Ініше* стає ширшою і його сприйняття, безумовно, раціоналізується. Проте раціоналізується форма, а сама сутність залишається незмінною – як і раніше суспільство підспудно прагне провести *межу* між нормальним (в сенсі, звичайним) і ненормальним (в сенсі, особливим).

Наприклад, і сьогодні, у випадку з фізичними вадами, тобто *інвалідністю*. Сама етимологія слова дає ключ до розуміння цього феномену: “*ін*” – заперечувальний префікс, “*валідний*” – дійсний, чинний, надійний). Тож,

індивіди з *“особливими потребами”*, або, як це спостерігається ззовні – *ненормальні, потворні*, і сьогодні не мають в суспільстві легітимної ніші.

Не дивлячись на всі проголошення включеності таких людей до нормального життя, спільнота на практиці щодня виносить їх за межу нормальності. Так чи інакше домінуюча позиція здорової більшості (яка постійно транслюється через мережі соціальних комунікацій) продукує соціальне виключення таких осіб з широкого загалу, залишаючи в кращому випадку статус *“пільговика”* та жалісне ставлення оточуючих. Традиція захисту *“нормальних”*, тобто типових індивідів, від контактів з *“нетиповими”* формує безліч упереджень та стереотипів. Постає цікаве питання, ізоляція *“нетипових”* індивідів відбувається в першу чергу, для забезпечення їх *“особливих потреб”*, чи для стабілізації та забезпечення життєдіяльності широкого соціального загалу.

Типізація феноменів в межах суспільних практик детермінована наявністю певним чином систематизованих знань та життєвого досвіду (адже найбільш упереджені, такі що прагнуть стандартів і не можуть сприйняти іншорідне – це першу чергу невігласи). Якщо в арсеналі людини вдосталь знань для того, щоб начебто ситуація стала визначеною, окресленою та зрозумілою, вона сприймається як природна. Нестандартна ж ситуація, результат якої не можна передбачити сприймається як потенційно небезпечна. Вона вимагає ширшого кола знань та досвіду, здатності особистості мислити, виходячи за межі запропонованих соціальною практикою стереотипів [4].

Так, феномен *“маргінального”* визначається таким підґрунтям: *в його основі лежить те, чого принципово бракує в попередньому суспільному досвіді і розповсюджується і на окремих особистостях, і на соціальні групи. Окрім того, важливим є чи стикаємось ми з нетиповою формою звичних явищ, чи дійсно зустрілись з принципово новою ситуацією. В першому випадку знання і досвід ще можуть бути застосовні, а в другому вони не будуть корисними, а може, навіть стати шкідливими.*

Окрім питання типізації за рисами, якостями, характеристиками, важливу роль у осягненні підґрунтя феномену маргінальності відіграє просторовий аспект. Так, *маргінальність як помежевість, це характеристика місцезнаходження, компонент соціальної топографії.*

Якщо абстрагуватись від уявлення про соціальні риси чи характеристики як першочергову основу, то маргінальний – це в першу чергу не відповідь на питання яка людина є і як поводить, а відповідь на питання, де людина знаходиться. З такої точки зору, риси, характеристики та поведінка є похідними від місця розташування.

Логічний ланцюг подій розгортання феномену маргінального може бути побудовано в двох напрямках. Перший було окреслено вище в межах аналізу *якісних підґрунть маргінальності*: спочатку людина стає нетиповою за своїми рисами, і в результаті опиняється на периферії.

Другий, який не менше заслуговує на існування, стосується *топографічних підґрунть маргінальності*: спочатку людина опиняється на периферії частини

соціального простору і внаслідок цього здобуває статус маргінальної, а в результаті її поведінка стає (або починає оцінюватись) як нетипова.

Справедливо буде зазначити, що обидва логічні ланцюги послідовності є необхідними та закономірними:

1) *він (вона) не такий (а), як ми, тому він (вона) не з нами,*

або

2) *він (вона) не з нами, тому він (вона) не такий (а), як ми.*

Як і феномени маргінальності за якостями, так, феномени просторової маргінальності в історії людства втілювались в постатях людей. В першу чергу тих, що не були прив'язані до певного місця проживання.

Так, будуть, і пірат, і військовий, і дипломат, і палігрим–аскет – всі, хто не прив'язаний до певної території. Ці люди не обов'язково є абсолютно нетиповими для суспільства, проте сприймаються як такі в результаті постійних територіальних переміщень.

Як зазначає С. Баньковська, цитуючи відомого середньовічного містика Гуго Сен Вікторського, той, кому милий рідний дім – є слабким; той, для кого будь-який куточок, як рідний дім – вже сильний; проте лише той, для кого цілий світ – чужина, дійсно досконалий. Тендітна душа вкладає всю свою любов в єдине місце в світі; сильна ж духом людина простягає свою любов на всі місця; досконала людина – не любить жодного конкретного місця [1, с. 457–458]. Прив'язаність до місця, на думку Сен Вікторського, означає слабкість. Чим людина менше прив'язана, тим сильніша вона є. А досконало сильним є лише чужак, який відмовився від звичної та затишної впорядкованості, подолав у собі природну прихильність до звичного та рідного, любов до певних місць, і до ідеї місця як такої.

Ця сила є сила внутрішня. А яким же в такому випадку особа, що володіє подібною внутрішньою силою, видається оточуючим? Тим, хто хоче належати до певного місця і міряє свій життєвий успіх його наявністю, своїм визначеним місцем в певному стабільному соціальному середовищі? Для таких людей такий чужак не досконалий, а небезпечний; він викликає страх, а не захват. І не за тією ознакою, що прийшов з далеку, а тим, що звідки б він не прийшов, він не має визначеного місця і не прагне його. *Він Інший*. Не тому, що переміщується у соціальному просторі, а тому, що на запитання звідки він, не зможе і не захоче конкретно відповісти. *Блукач* – людина світу: він звідусюди, і з нікуди одночасно. А тому його риси, мотиви, поведінка і цілі є невідомими і, можливо, небезпечними [1, с. 457–458]. Історичні образи цього феномену: мандрівник, дослідник, пірат, військовий, дипломат, на відміну від людей, що мають *місце*.

Від століття до століття протікає кристалізація цього образу в суспільній думці – ідея рухливого (не прив'язаного до місця) та небезпечного (сильного внаслідок такої свободи) чужака. Він переступає межі та розриває зв'язки солідарності. Свідомо відмовляється від того, що всім іншим дає спокій, захист та стабільність.

Феномен маргінального пов'язаний з самою ідеєю місця як детермінанти. Місце це частина простору, яка певним чином виділена, окреслена. Його можна любити, до нього можна належати, за його межі можна вихо-

дити і повертатись. *І саме по відношенню до нього можна бути своїм або чужим.* Так, визначення чужака, виділення нетипового, відбувається не за критерієм виділенням рис, а за критерієм виділення місць.

Такий процес феноменологічного оформлення маргінальності яскраво простежується в патріархальних суспільствах первісного типу. Сьогодні їх бачимо в різних постколоніальних країнах Азії та Африки, які свого часу потрапили від вплив розвинених європейських держав, і хоч і швидко оздобились різноманітними індустріальними елементами побуту, їх спосіб життя та образ мислення не еволюціонував до індустріального.

Звернемось до конкретного прикладу. Так, Балі – маленький острів протяжністю трохи більше трьох тисяч кілометрів, який знаходиться в центрі індонезійського архіпелагу. Переважна більшість населення сповідає індуїзм. Хоч завезена індуїстська кастова система так і не здобула суворого втілення, у балінезійців існує надзвичайно складна соціальна ієрархія, представлена хитросплетіннями кланової системи. Кожна людина на Балі належить до певного клану, причому всі обізнані, до якого саме. Більш того, всі обізнані, до яких кланів належать всі інші. За злочини та вчинки, що не піддаються соціальним нормам найгіршою карою є виключення з клану. Втратити своє місце для балінезійця без перебільшень рівнозначне смерті.

Ця культура і подібні їй є досконалими системами суспільної організації та регламентації, включають багаторівневий уклад обов'язків, функцій, ритуалів. Ритуали та обряди є віхами, які цілковито окреслюють життя мешканців. Коріниться система ритуалів на спонтанному синтезі традиційного індуїзму з культурою землеробської общини зі складною системою внутрішньообщинної взаємодії. (Вирощування рису на терасах (основний вид господарської діяльності на Балі) вимагає багато ручної праці та зусиль з впорядкуванням. Тож в кожному селищі існує банджар – асоціація мешканців (з кількох родин), яка відповідає за прийняття рішень шляхом вироблення єдиної думки щодо селищної політики, економіки, релігії та господарства. Життя балійського суспільства визначається не внутрішньоселищними справами, в "внутрішньобанджарними". Кожна балійська родина є частиною банджару, на території якого мешкає. Колективна думка безумовно домінує над індивідуальною, і це є умова раціональної життєдіяльності суспільства) [3].

Релігійні ритуали набувають першочергового значення і регулюються священнослужителями, які керуються при цьому системою трьох різних календарів.

Протягом життя здійснюють обряди, покликані захистити людину від пороків (лінощі, брехливість, насилля тощо) – тобто надати їй необхідних суспільству нормативних якостей. Наприклад, всі діти проходять обряд настання зрілості, який полягає у підпилюванні кликів – "собачих зубів". В цьому є два аспекти: 1) естетичний (щоб вони не виступали); 2) етичний (зуби нагадують про тваринну жорстокість, яка є неприйнятною в спільноті, де мешканці так сильно пов'язані між собою). Найкращою якістю балінезійці вважають гарний зовнішній вигляд, витонченість. Краса, як жіноча,

так і чоловіча, сприймається як джерело стабільності та безпеки; запорука спокійного життя. Краса на Балі викликає благоговіння, а обов'язкова посмішка – до якої дітей привчають змалку – ознакою нормативної, доброзичливої поведінки. Варто зауважити, що потрапляючи в інші культури (наприклад, філіппінці-заробітчани в Арабських еміратах поводять себе саме так) [3].

Окрім того, кожен мешканець Балі в своєму житті проходить ритуали ініціації, які мають визначити, оформити та закріпити його місце і роль в соціальній системі.

Суспільство Балі об'єднане як матриця, невидима таблиця з описом маршрутів та способів поведінки. Будь-який мешканець знає своє місце і вільно орієнтується по цій "соціальній мапі". Майже кожен мешканець Балі носить одне з чотирьох імен, які краще будь-яких прикладів демонструють цю тенденцію соціальної організації – Перший, Другий, Третій, Четвертий. Ці імена нагадують черговість появи даної людини в родині і, відповідно, її місце в ній. Це ідеально проста та універсальна система соціального маркування. Житель балі відчуває гармонію та безпеку у власному та суспільному житті лише коли чітко усвідомлює своє збалансоване місце на перетині ліній цієї матриці.

Перше питання, яке задають на Балі незнайомцю: "Куди прямуєш?". А друге – "Звідки йдеш?". Третє обов'язкове питання – "Чи ти одружений?". При цьому, без огляду на реальні цілі свого маршруту, приналежність до певної території чи родинний стан, краще чітко назвати мету подорожі, визначити місце, до якого ти себе відносиш, і якщо і не сказати, що одружений, то хоч чітко визначити, що плануєш брак у найближчому майбутньому. Так буде краще всім, навіть якщо відповіді не виглядають реальними [3].

Проте, такої соціальної та особистої рівноваги в культурі Балі принципово не зможуть здобути люди, які прагнуть блукати по світу, або їх життєві обставини змусили зміститись в соціальній "матриці" без відповідного ритуального приводу. Навіть просторова дезорієнтація та недоцільне переміщення виштовхне людину за межі балінезійської культури, проте гірше – це вихід людини за межі свого місця в соціальному аспекті. Якщо людина не має визначеного місця в просторі (звідки вона?), не має цілі переміщення (куди йде?), не має соціальної належності (до якої родини належить?) вона репрезентує для балінезійця зразок хаосу, викликає огиду і страх [3]. Якщо при цьому вона не втілює в своїх рисах краси або має фізичні дефекти – така людина стає не просто вигнанцем і маргіналом. *Вона стає примарою*, її для суспільства просто не існує.

Окрім того, що подібна людина несе загрозу та небезпеку сама по собі, не визначеність її в межах певної території та простору (як фізичного, так і соціального) демонструє і принципову можливість долучатись до іншого (чужих країн, культур тощо), і відсутність потреби прив'язати себе до постійного, осілого місця мешкання.

Тож, в розглянутому контексті феномен маргінальності коріниться на неможливості визначення і типізації. Визначити значить зрозуміти; зрозуміти необхідно, щоб усвідомити оточення; якщо визначити, а

значить і зрозуміти, неможливо – залишається тільки виключити з соціального простору.

Так, маргінальність характеризує явища або групи (індивідів), для яких не передбачено місця в існуючій соціальній структурі. Вони постають фактором занепокоєння та тривоги, а як наслідок і соціальної агресії. Суспільство або прагне їх нормалізувати, або ізолює.

Підґрунтями для таких феноменів маргінального постає два факти соціальної реальності: 1) *габітус* – наявність специфічних рис або характеристик індивіда, що якісно виокремлюють та відрізняють його від іншого загалу; 2) *чужацтво* – надмірна мобільність індивіда, невизначеність його в межах фізичного і соціокультурного простору, відсутність прихильності до жодного місця. Ці підґрунтя є тісно взаємопов'язаними, проте чітко відокремленими один від одного при чому одне з них обов'язково поставати-ме як первинне. Це визначатиме специфічні аспекти прояву маргінальності у соціальній практиці як на рівні поведінки індивідів та груп, так і на рівні відображення цих феноменів в суспільній свідомості. Ці питання постають як перспективи подальших досліджень проблем феноменології маргінальності.

Список використаних джерел

1. Баньковская С. Чужаки и границы / С. Баньковская // Отечественные записки. – 2002. – № 6. – С. 457–467.
2. Беккер Г. Аутсайдеры / Контексты современности // Хрестоматия. – Казань : Изд-во КГУ, 2001. – С. 64.
3. Гилберт Э. Есть, молиться, любить: Один год из жизни женщины в путешествии по Италии, Индии и Индонезии в поисках всего [Электронный ресурс] / Э. Гилберт ; перевод Ю. Змеєва. – Режим доступа : <http://www.e-reading.ws/book.php?book=104070>
4. Маргинальность в современной России [Электронный ресурс] / Балабанова Е. С. и др. – М. : Моск. обществ. науч. фонд, 2000. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Margin/_05.php

References

1. Ban'kovskaja S. Chuzhaki i granicy / S. Ban'kovskaja // Otechestvennye zapiski. – 2002. – № 6. – С. 457–467.
2. Bekker G. Outsajdery / Konteksty sovremennosti // Hrestomatija. – Kazan' : Izd-vo KGU, 2001. – S. 64.
3. Gilbert E. Est', molit'sja, ljubit' : Odin god iz zhizni zhenshhiny v puteshestvii po Italii, Indii i Indonezii v poiskah vsego [Elektronnyj resurs] / E. Gilbert ; perevod Ju. Zmeeva. – Rezhim dostupa : <http://www.e-reading.ws/book.php?book=104070>
4. Marginal'nost' v sovremennoj Rossii / Balabanova E. S. i dr. – M. : Mosk. obshhestv. nauch. fond, 2000. – Rezhim dostupa : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Margin/_05.php

Yemelyanenko Ye. O., PhD in Philosophy, doctoral student, National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Zaporizhe), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Origins and basics of marginal phenomena

Studying marginality, anyway have to turn to the question of its ontological foundations. These basics are the determining factor for the formation of phenomenological forms that we see manifestations of marginality in as socio-cultural practice.

Applying the method of phenomenological reduction is an attempt to highlight the origins and foundations of marginality as a phenomenon. These searches are based on the idea of typing and standardization as mental operations that give a person the opportunity to learn the unfamiliar and unusual and therefore act first base marginalization. Typing identifies certain "place", "field" in the social space within which everything becomes familiar and understandable, as acquiring a set of required features and characteristics. These traits and characteristics – habitus – become possible stay of the individual criteria within certain socio-cultural space, and their presence or absence of other unusual features – criteria for issuance of an individual outside of this space. On the other hand, is regarded as a marginal category space. Outlying – increased mobility and active movement, inability to assignment to a particular country, culture, etc. Determines the existence of the individual at the border or cultural space and also serves source marginality. These bases are closely related, but at the same time clearly demarcated from each other, despite the fact that one of them must be the primary advocates.

Keywords: marginality, social status, socio-cultural space, typing, habitus, outlying.

Емельяненко Е. О., кандидат философских наук, докторант, Национальный институт стратегических исследований (Украина, Запорожье), gileya_zaporizhzhya@ukr.net

Истоки и основы феноменов маргинального

Изучая маргинальность, так или иначе приходится обращаться к вопросу о его онтологических основах. Эти основы являются определяющим фактором для формирования феноменологических форм, которые мы видим как проявления маргинальности в социокультурной практике.

Применяя метод феноменологической редукции, осуществляется попытка выделить истоки и основы маргинальности как феномена. Эти поиски основываются на представлении о типизации и стандартизации как мыслительных операциях, которые дают человеку возможность освоить непривычное и необычное и, соответственно, выступают первым основанием маргинализации. Типизация выделяет определенные "места", "поля" в социальном пространстве, в пределах которых все становится привычным и понятным, так как приобретает набор необходимых черт и характеристик. Эти черты и характеристики – габитус – становятся критериями возможности пребывания индивида в пределах некоего социокультурного пространства, а их отсутствие или наличие других, непривычных черт – критериями вынесения индивида за пределы этого пространства. С другой стороны, маргинальность рассматривается как категория пространства. Чужацество – повышенная мобильность и активное перемещение, невозможность отнесения к определенной стране, культуре и т.д. – обуславливает существование индивида вне или на границе социокультурного пространства и также выступает истоком маргинальности. Эти основания тесно связаны между собой, но в то же время четко разграничены друг от друга, при том, что одно из них обязательно выступает первичным.

Ключевые слова: маргинальность, социальный статус, социокультурное пространство, типизация, габитус, чужацество.

* * *

УДК 930.1:17.023.31

Ємельянова Н. М., доктор філософських наук, професор кафедри філософії, Донецький національний університет (Україна, Донецьк), fianu@telenet.dn.ua

Хід історії та проблема відповідальності філософа

Здійснюється спроба означити принципові межі відповідальності філософа за хід історії в контексті співвідношення минулого, сьогодення й майбутнього. У рамках цієї проблеми аналізуються філософсько-історичні концепції мислителів, з якими пов'язується насильницький шлях історії ХХ сторіччя. Пропонується обмеження відповідальності філософа історичним часом, в якому він генерує свої ідеї, які, у свою чергу, неоднозначно тлумачаться інтерпретаторами в залежності від їх світоглядних уподобань.

Ключові слова: історія, філософія історії, інтерпретація, філософ, відповідальність, людина, суспільство.

Проблема відповідальності філософа за хід історії неодноразово піднімалася представниками як вітчизняної, так і західноєвропейської філософської думки. Особливої гостроти ця проблема набуває у переламні етапи соціального розвитку, коли всі процеси суспільного буття зазнають бурхливих змін, а в суспільній свідомості здійснюється кардинальна переоцінка цінностей. Наприклад, наукові дискусії та суперечки щодо відповідальності таких мислителів, як К. Маркс або Ф. Ніцше, за відомі події ХХ сторіччя, доводять актуальність вивчення даної проблеми. У наш час, який характеризується тотальним плюралізмом думок, важливо визначити соціальну роль філософа, який покликаний своєю думкою схоплювати потреби епохи та здійснювати їх вербалізацію. Ця проблема вимагає звернення до таких питань, як розуміння сутності історії та саморозвитку суспільства, об'єктивних законів і можливостей людини, врешті-решт – переосмислення минулого для визначення перспектив майбутнього.